

POLITYKA SPOŁECZNA WOBEC OSÓB STARSZYCH W KRAJACH SKANDYNAWSKICH – PRZYKŁADY DOBRYCH PRAKTYK⁶

Abstrakt: Skutki zmian demograficznych i starzenia się populacji są odczuwane w całej Europie. W ostatnich latach większość państw członkowskich Unii Europejskiej zdecydowało się podwyższyć wiek emerytalny. Na tle takich wydarzeń jak światowy kryzys ekonomiczny lub brak stabilności w strefie euro, kraje skandynawskie jawią się jako ostoja stabilizacji i społecznego dialogu. Z punktu widzenia polityki społecznej wobec osób starszych, Skandynawia jest niewątpliwie zbiorem dobrych praktyk. Rozbudowany, finansowany przez państwo system opieki socjalnej, indywidualne podejście do potrzeb klienta, innowacyjność i wykorzystanie nowych technologii w sektorze usług społecznych, zastosowanie skutecznych rozwiązań zachęcających seniorów do dłuższej aktywności społecznej i zawodowej to tylko niektóre z wyznaczników nordyckiego modelu „polityki starzenia się”.

Słowa kluczowe: państwo opiekuńcze, starzenie się populacji, opieka nad osobami starszymi, aktywizacja seniorów, dobre praktyki.

Wprowadzenie

Kraje skandynawskie reprezentują tak zwany model nordycki państwa dobrobytu. Model ten, mimo subtelnych różnic występujących pomiędzy państwami do niego należącymi, charakteryzuje się zestawem cech i wartości uniwersalnych dla regionu Europy Północnej. Wśród atrybutów typowych dla modelu nordyckiego wymienić można uniwersalny system zabezpieczenia społecznego, dominującą rolę państwa jako głównego aktora polityki społecznej, finansowanie systemu z podatków (wysokich i progresywnych), realizowanie polityki równości szans, wysoką jakość usług oraz wysoką stopę zatrudnienia. Ervasti i in. [2008] opisuje kraje skandynawskie jako relatywnie małe, bogate i homogeniczne kulturowo. Swoją unikalność zawdzięczają egalitarnej i demokratycz-

* Uniwersytet Łódzki, Wydział Studiów Międzynarodowych i Politologicznych, Katedra Studiów Transatlantyckich

⁶ Prezentowane w artykule badania pochodzą z projektu sfinansowanego ze środków Narodowego Centrum Nauki, przyznanych na podstawie decyzji numer DEC-2011/01/N/HS5/01027.

nej tradycji politycznej, specyficznym relacjom na rynku pracy (w tym silnej roli związków zawodowych) oraz przywiązaniu do idei państwa dobrobytu [Ervasti i in., 2008]. Z punktu widzenia relacji pomiędzy obywatelem a państwem, kraje skandynawskie charakteryzuje decentralizacja usług socjalnych, świadczonych na poziomie gminy. Dzięki zdecentralizowanemu systemowi, obywatele mają poczucie uczestniczenia w procesie podejmowania decyzji, a termin „państwo” jest synonimem pojęcia „społeczeństwo” [Ervasti i in., 2008]. Istotnym wyróżnikiem państw skandynawskich jest uniwersalność, powszechność systemu zabezpieczenia społecznego, którym objęta jest praktycznie cała populacja, a nie tylko osoby pracujące lub najuboższe, jak w innych rejonach świata. Charakterystyczna dla modelu nordyckiego jest również powszechna akceptacja dla zinstytucjonalizowanych form opieki nad osobami starszymi. Dla porównania – w Estonii przepisy prawa nakazują dzieciom opiekować się starzejącymi się rodzicami. Silna rola rodziny i wielopokoleniowe gospodarstwa domowe są zjawiskiem typowym również w krajach śródziemnomorskich [Reubsæet i in. 2009]. Na pytanie „Czy preferujesz zorganizowane formy opieki dla swoich rodziców?” odpowiedzi twierdzącej udzieliło 85 procent Szwedów, 78 procent Duńczyków i 74 procent Finów. Ostatnie trzy miejsca w ankiecie zajmują Polacy (20 procent), Hiszpanie (16 procent) i Grecy (11 procent) [European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions, 2004].

Według klasycznej typologii duńskiego socjologa Gøsta Esping-Andersena [1990], kraje skandynawskie reprezentują socjaldemokratyczny model polityki społecznej. Wyróżnia je wysoki poziom dekomodyfikacji, czyli niezależności obywateli od rynku dzięki licznym świadczeniom gwarantowanym przez państwo, a także pozytywny wpływ państwa na nierówności społeczne poprzez szeroką redystrybucję zasobów oraz promocję standardów równościowych. Na skutek takich procesów jak globalizacja, migracje, światowa konkurencja gospodarcza, kryzysy ekonomiczne oraz zmiany demograficzne, nordycki model państwa dobrobytu ulega ciągłym przeobrażeniom. Od początku lat 90-tych naukowcy wieszczą kryzys tradycyjnych *welfare states* [Alber, 1988; Pierson, 1996; Esping-Andersen, 1996 i inni]. Jednym z najpoważniejszych wyzwań stojących przed krajami skandynawskimi jest proces starzenia się populacji, którego skutki odczuwane są w całej Europie.

Celem niniejszej pracy jest przyjrzenie się polityce społecznej wobec osób starszych realizowanej w wybranych krajach skandynawskich. Z uwagi na to, iż model nordycki jest często stawiany za przykład funkcjonowania państwa opiekuńczego, autorka dokonuje przeglądu różnych form wsparcia oferowanych seniorom w krajach skandynawskich oraz opisuje przykłady dobrych praktyk, które mogą posłużyć za wzór dla krajów takich jak Polska, w których termin „polityka starzenia się” nie funkcjonuje w dyskursie publicznym, a działania państwa skierowane do osób starszych ograniczają się do aktywizacji seniorów na rynku pracy.

Przegląd dobrych praktyk w dziedzinie opieki nad seniorami, zabezpieczenia społecznego oraz politycznej reprezentacji interesów osób starszych dotyczyć będzie czterech krajów skandynawskich: Szwecji, Danii, Finlandii i Norwegii.

Kształtowanie się sektora opieki nad osobami starszymi w krajach skandynawskich na przykładzie Szwecji

W krajach skandynawskich usługi społeczne są prawami socjalnymi, a odpowiedzialność za świadczenie usług spoczywa na państwie. W Szwecji opieką nad osobami starszymi zajmuje się 290 gmin (*kommuner*). Z historycznego punktu widzenia, przerzucanie ciężaru odpowiedzialności z rodziny na państwo następowało proporcjonalnie do zjawiska urbanizacji, szczególnie nasilonego w okresie międzywojennym. Depopulacja obszarów wiejskich doprowadziła do zauważalnej zmiany struktury demograficznej kraju. Podczas gdy ludzie młodzi, w wieku produkcyjnym, masowo migrowali do miast, obszary wiejskie pozostały zamieszkane przez osoby starsze. Problemem towarzyszącym urbanizacji była defeminizacja obszarów wiejskich, która z kolei przełożyła się na niedobór usług związanych z opieką nad seniorami, tradycyjnie świadczonymi przez kobiety [Edebalk, 2010]. W wiejskich gospodarstwach domowych brakowało podstawowych mediów, takich jak bieżąca woda czy elektryczność. Czynnikiem utrudniającym sprawowanie opieki nad seniorami w domach, przez wykwalifikowany personel, były typowe dla Skandynawii duże odległości geograficzne. Trudna sytuacja sprawiła, że gminy zaczęły tworzyć sieć zinstytucjonalizowanych form opieki dla osób starszych [Edebalk, 2010].

Rozwój usług opiekuńczych w Szwecji podzielić można na trzy etapy. W latach 1918-1949 dominowały lokalne domy spokojnej starości (*old people's homes*). Problemem gmin było jednak znaczne zróżnicowanie mieszkańców tego typu placówek i brak możliwości oddzielenia seniorów od osób psychicznie lub obłożnie chorych. W roku 1947 szwedzki parlament przyjął nowe regulacje dotyczące standardów opieki nad seniorami [Edebalk, 2010]. Od tamtej pory instytucje opiekuńcze miały oferować jednoosobowe pokoje, a obowiązek opieki nad pacjentami chronicznie chorymi spoczął na okręgach (hrabstwach). Zgoda na udzielenie miejsca w instytucji opiekuńczej miała być niezależna od statusu materialnego jednostki.

Lata 50-te przyniosły zwrot w kierunku usług świadczonych bezpośrednio w domach osób starszych. Słynne stało się hasło sformułowane przez szwedzkiego pisarza, socjalistę, Ivara Lo-Johanssona: „opieka w domu zamiast domów opieki” (*home-care instead of care-homes*) [Edebalk, 2010: 70]. Pionierem w tej dziedzinie było miasto Uppsala położone we wschodnim rejonie Szwecji, w którym organizacja Czerwonego Krzyża w 1950 roku przeprowadzi-

ła rekrutację wśród doświadczonych gospodyń domowych na opiekunki dla osób starszych. Eksperyment zakończył się powodzeniem: osoby starsze były zadowolone z pomocy otrzymywanej bezpośrednio w domu, popyt na miejsca w domach spokojnej starości zmalał, a kobiety w średnim wieku znalazły zatrudnienie [Edebalk, 2010].

Istotne zmiany w organizacji opieki nad osobami starszymi w Szwecji przyniosły lata 90-te. Na mocy *Community Care Reform (Ädelreformen)* z 1992 roku, gminy przejęły całkowitą – logistyczną i finansową – odpowiedzialność za świadczenie opieki nad seniorami. Zyskując niezależność i samodzielność, otworzyły się na podaż prywatnych usługodawców i zaczęły praktykować podwykonawstwo. W ten sposób słynąca z monopolu sektora publicznego Szwecja dopuściła do sprawowania długoterminowej opieki nad seniorami sektor prywatny, głównie w takich dziedzinach jak usługi transportowe lub dostarczenie posiłków. Jednak u progu XXI wieku wyłączna odpowiedzialność gmin za opiekę nad seniorami stała się problemem. Z uwagi na stale rosnącą liczbę osób starszych, gwałtownie wzrosły wydatki na opiekę socjalną. Rezultatem jest stopniowy proces reform sektora usług opiekuńczych w Szwecji, którego przejawem jest między innymi jego częściowa prywatyzacja. W trzydziestu gminach wprowadzono system wyboru konsumenta (*consumer choice system*), który pozwala osobom starszym na podjęcie samodzielnej decyzji o tym, kto będzie świadczył usługi opiekuńcze – gmina czy prywatna firma. Likwidacja monopolu państwa przyniosła pozytywny efekt w postaci konkurencji pomiędzy usługodawcami, a w konsekwencji przyczyniła się do poprawy jakości świadczonej opieki [Edebalk, 2010].

Polityka społeczna wobec osób starszych – przykłady dobrych praktyk

W krajach skandynawskich prawo do otrzymywania opieki w podeszłym wieku jest podstawowym prawem socjalnym. Wydatki krajów nordyckich na opiekę nad seniorami należą do najwyższych w Europie i sięgają odpowiednio 2,4 procent PKB w Szwecji, 1,7 procent w Danii i 1,6 procent w Norwegii [Eurostat, 2008]. Dla porównania, w Polsce poziom wydatków państwa na usługi dla osób starszych nie przekracza nawet pół procenta PKB.

Na przestrzeni ostatnich lat w krajach skandynawskich zaobserwować można wyraźny zwrot w kierunku dostosowania usług do indywidualnych potrzeb odbiorców. Zjawisko indywidualizacji potrzeb klienta przejawia się m.in. częstym przeprowadzaniem ankiet wśród usługobiorców w celu sprecyzowania ich oczekiwań. Przykładowo, badania w ramach projektu EQUIP (*European Framework for Qualifications in Home Care Services for Older People*) wyka-

zały, że 9 na 10 osób w wieku 75+ woli funkcjonować i otrzymywać pomoc we własnym domu niż w instytucji opiekuńczej. Zgodnie z oczekiwaniami seniorów, w Szwecji położono nacisk na rozwój usług opiekuńczych świadczonych bezpośrednio w domostwach (tzw. *home care*). W 2007 roku odsetek osób starszych (65+) korzystających z takiej formy pomocy wyniósł 10%. Z opieki instytucjonalnej w tym samym czasie skorzystało około 6% seniorów [Socialstyrelsen, 2008].

W Finlandii w latach 2004-2007 zrealizowano projekt KOTOSA – wspólne przedsięwzięcie Ministerstwa Zdrowia i Spraw Społecznych oraz Narodowego Instytutu Zdrowia i Opieki Społecznej. Czteroletni projekt przyczynił się do rozwoju sektora opieki domowej jako integralnej części systemu usług świadczonych przez gminy, a także zaowocował opracowaniem wytycznych dotyczących wdrażania dobrych praktyk i systemu ewaluacji w zakresie opieki nad seniorami [Reubsaet i in., 2009].

W 2008 roku fińskie Ministerstwo Zdrowia i Spraw Społecznych przyjęło Krajowy Program Ramowy na rzecz Podnoszenia Jakości Usług dla Osób Starszych. Celem programu jest wsparcie gmin w procesie dostosowywania usług do potrzeb seniorów oraz zachęcenie jednostek samorządu terytorialnego do współpracy z trzecim sektorem, sektorem prywatnym i przedstawicielami najstarszych grup społecznych. Fińskie gminy zostały zobowiązane do opracowania własnych, lokalnych polityk przeciwdziałających negatywnym skutkom zmian demograficznych, do uwzględnienia ich w budżecie, do ich realizacji oraz do składania regularnych raportów z ich przebiegu. Program ramowy odwołuje się do zapisów fińskiej Konstytucji, która nakłada na władze obowiązek przestrzegania praw człowieka, włącznie z prawem do podstawowej opieki i równego traktowania. Wśród rekomendacji dotyczących ogólnych założeń polityki społecznej wobec osób starszych znajdują się zapisy o nadrzędnej roli działań o charakterze prewencyjnym względem interwencyjnych, promocji postaw prozdrowotnych, przewadze opieki domowej nad zinstytucjonalizowaną, indywidualnym podejściu do potrzeb klienta oraz konieczności zatrudniania większej ilości specjalistów, w tym gerontologów [Ministry of Health and Social Services, 2008]. Rządowa strategia wskazuje również na aspekty etyczne procesu starzenia się, takie jak zasada samostanowienia o sobie, poczucie godności, niezależności, bezpieczeństwa, możliwość zarządzania własnymi zasobami, prawo do informacji, uczestniczenia oraz równego traktowania bez względu na status społeczny.

Dania pod koniec lat 90-tych przyjęła specjalny, zintegrowany system standaryzacji opieki nad seniorami, znany pod nazwą „Wspólnego języka” (*Common Language/Fælles Sprog*). System bazuje na indywidualnym podejściu do klienta. W oparciu o uniwersalny katalog, pracownicy socjalni dokonują kategoryzacji potrzeb klientów i precyzują ich oczekiwania (np. kategoria „usługi porządkowe” – w jakim zakresie? jak często? itp.). Standaryzacja usług opiekuń-

czych w Danii ma na celu podniesienie jakości opieki, wypracowanie skuteczniejszych oraz transparentnych reguł zarządzania sektorem usług, a także znalezienie „wspólnego języka” między pracownikami socjalnymi a podopiecznymi [Gerdes, 2008]. Ciekawą możliwością, praktykowaną m.in. w Danii, jest możliwość zatrudnienia członka rodziny jako własnego opiekuna socjalnego [Reubsaet i in., 2009]. W Finlandii, opiekunom nieformalnym przysługuje ustawowe prawo do trzech dni urlopu za każdy miesiąc pracy [Koivula, 2010]. Ponadto, z uwagi na stały napływ imigrantów do krajów skandynawskich (m.in. na skutek zjawiska „turystyki socjalnej”), duński system opieki społecznej przyjął zasadę różnorodności pracowników socjalnych (różnorodności kulturowej, językowej, narodowej, rasowej i etnicznej itp.), która ma na celu poprawę jakości komunikacji z coraz bardziej heterogeniczną grupą odbiorców.

Przykładem dobrej praktyki z Danii jest projekt VEGA, którego celem jest codzienna aktywizacja seniorów. Pod hasłem „Więcej energii w codziennym życiu seniorów” (*More vivacity in elderly people's weekday*) [Aron, 2009: 31], odpowiednio przeszkolony personel odwiedza osoby starsze w domach i umożliwia im zaangażowanie i uczestniczenie w codziennych czynnościach, takich jak samodzielne podejmowanie decyzji dotyczących wyboru, zakupu i sposobu przygotowania posiłku [Aron, 2009].

Opieka społeczna w Danii kładzie nacisk na rozwinięcie skutecznej komunikacji pomiędzy klientem a pracownikiem socjalnym. Dla osób dotkniętych demencją opracowano specjalną metodę *Marte Meo* (z łac. „własnymi siłami”), która polega na nagrywaniu na video codziennych czynności, następnie odtwarzaniu ich w obecności terapeuty *Marte Meo* i analizowaniu wzajemnych relacji między pracownikiem socjalnym a podopiecznym. Rolą terapeuty jest rozpoznanie mocnych i słabych stron danej interakcji oraz sformułowanie wskazówek umożliwiających podniesienie jakości komunikacji z konkretną osobą [Aron, 2009].

Pod koniec lat 80-tych Dania zaczęła budować specjalną infrastrukturę mieszkaniową dla osób starszych, w której części zamieszkiwane przez seniorów są oddzielone od przestrzeni, na której świadczone są usługi opiekuńcze. Lokalne władze wpadły na pomysł jak w prosty sposób poprawić negatywny wizerunek zinstytucjonalizowanych placówek – przekształcając domy seniora w tak zwane „zakwaterowanie z dostępem do opieki” (*close-care accommodations*) [Komisja Europejska, 2007: 39]. Tego typu rozwiązanie koresponduje z priorytetami duńskiego systemu pomocy społecznej, który kładzie nacisk na autonomię, samodzielność i dostosowanie do indywidualnych potrzeb klientów.

Cechą wyróżniającą kraje skandynawskie jest innowacyjność i próba zaadaptowania nowych technologii do opieki nad osobami starszymi. W związku ze starzeniem się populacji, gwałtownie rosną koszty utrzymania sektora opieki społecznej. Według danych z 2010 roku, przy opiece nad osobami starszymi

w Danii pracuje 106 tysięcy osób. Przewiduje się, że do 2020 roku liczba pracowników socjalnych zwiększy się o kolejne 12 tysięcy [Hansen i in., 2010]. Mając na uwadze statystyki, kraje skandynawskie prowadzą badania naukowe nad możliwością wykorzystania automatyki domowej (*domotica*) oraz robotów do opieki nad seniorami. Temat wzbudza wiele kontrowersji i wątpliwości natury etycznej, niemniej jednak w Norwegii już dziś funkcjonują tak zwane „inteligentne domy” (*smart homes*), w których inteligentne urządzenia wykonują podstawowe prace porządkowe.

Zaawansowanie technologiczne krajów skandynawskich skutkuje bogatą ofertą specjalistycznych kursów komputerowych dla osób starszych. *SeniorNet* jest szwedzką organizacją typu non-profit, która zajmuje się popularyzacją wiedzy z zakresu IT wśród seniorów. Organizacja ma ponad 50 oddziałów regionalnych i od 15 lat z sukcesem zapobiega zjawisku cyfrowego wykluczenia osób starszych. Podobna organizacja działa również na terenie Norwegii (*Seniornett Norway*), która szczyti się najwyższą liczbą użytkowników Internetu w grupie wiekowej 55+ w Europie (54 procent kobiet i 61 procent mężczyzn w porównaniu do średniej unijnej na poziomie 19 procent dla kobiet i 31 procent dla mężczyzn) [Eurostat, 2007].

Przywiązanie do idei demokracji, egalitaryzmu i równości, skłonność do poszukiwania kompromisu i dialogu politycznego sprawiają, że kraje skandynawskie cechuje silna tradycja politycznej reprezentacji interesów różnych grup społecznych, w tym interesów seniorów. Tradycja zrzeszania się osób starszych jest bardzo silna w Szwecji, gdzie ponad połowa emerytów należy do jednej z pięciu organizacji seniorów. Największą jest istniejąca od 70 lat Narodowa Szwedzka Organizacja Emerytów i Rencistów (PRO – *Pensionärernas Riksorganisation*), która zrzesza blisko 400 tysięcy osób. Duńskie Stowarzyszenie Seniorów (*Aeldremobiliseringen*) to struktura zrzeszająca pięć największych organizacji seniorów w Danii, o łącznej liczbie 450 tysięcy członków. Stowarzyszenie zajmuje się przede wszystkim społeczną aktywizacją osób starszych. Na szczególną uwagę zasługuje realizowany przez stowarzyszenie projekt o nazwie „Seniorzy wspierają seniorów” (*Seniors assisting Seniors*), dzięki któremu wolontariusze powyżej 60. roku życia inicjują spotkania o charakterze rozrywkowym i kulturalnym, warsztaty, rozgrywki sportowe, a także odwiedzają w domach te osoby, które nie mogą samodzielnie uczestniczyć w wydarzeniach. Skandynawskie stowarzyszenia osób starszych, oprócz funkcji aktywizującej i terapeutycznej, dbają również o interesy seniorów, i to zarówno na szczeblu lokalnym, jak i centralnym⁷.

⁷ Informacje pochodzą z oficjalnej strony internetowej Duńskiego Stowarzyszenia Seniorów (www.aeldremobiliseringen.dk) oraz Narodowej Szwedzkiej Organizacji Emerytów i Rencistów (www.pro.se).

Aktywność zawodowa i wiek emerytalny w krajach skandynawskich

Kraje skandynawskie cieszą się wysokim wskaźnikiem średniej długości trwania życia w porównaniu z innymi krajami europejskimi (Tab. 1).

Tabela 1

Przewidywana średnia długość trwania życia w chwili urodzenia
w wybranych krajach europejskich (uśredniona dla kobiet i mężczyzn)

Kraj	Wiek
Islandia	81,8
Szwecja	81,5
Norwegia	81,0
Finlandia	80,1
Dania	79,0
Polska	75,9
Słowacja	75,3
Węgry	74,4
Bułgaria	73,7
Litwa	73,2

Źródło: Eurostat 2009

Do niedawna, przed falą reform systemów emerytalnych, która objęła swoim zasięgiem większość państw członkowskich Unii Europejskiej, ustawowy wiek emerytalny w krajach nordyckich był wyższy niż w pozostałych krajach europejskich (67 lat dla kobiet i mężczyzn w Norwegii i Islandii, 65 lat w Szwecji, Danii i Finlandii). W lutym 2012 roku, w wywiadzie dla szwedzkiego dziennika *Dagens Nyheter*, premier Szwecji Fredrik Reinfeldt wystąpił z propozycją podniesienia wieku emerytalnego aż do 75 lat. Pomysł uzasadnił rosnącą średnią długością życia Szwedów. Bodil Jönsson, szwedzka futurolożka, pisze: „Jeśli przeciętny wiek życia będzie się wydłużał w tym samym tempie jak w ostatnich 250 latach, to połowa rodzących się dzisiaj dzieci będzie mogła obchodzić w przyszłości setne urodziny” [Jönsson, 2011].

Skandynawia różni się od krajów takich jak Polska czy Hiszpania nastawieniem do wieku emerytalnego. Raport *Później na emeryturę?*, opracowany przez Instytut Badań nad Gospodarką Rynkową, zwraca uwagę na kulturowe uwarunkowania oporu Polaków wobec wydłużonego okresu aktywności zawodowej i zakorzenione w społeczeństwie polskim postrzeganie emerytury jako długo oczekiwanego „zasłużonego wypoczynku” [Wóycicka, 2004]. Kontrowersyjna

propozycja premiera Szwecji nie wywołała fali protestów. Dla Skandynawów, przejście na emeryturę jest równoznaczne ze spadkiem aktywności społecznej. Ponieważ wysoka stopa zatrudnienia jest podstawowym warunkiem stabilności rozbudowanego systemu socjalnego krajów nordyckich, państwa wprowadzają szereg rozwiązań zachęcających seniorów do pozostania na rynku pracy: „[w Szwecji] ci, którzy nabyli prawa do emerytury i nadal pracują, korzystają z ulg podatkowych. Ich pracodawca nie musi także odprowadzać do Skarbu Państwa podatku obciążającego płace (16,2 proc.), a po osiągnięciu wieku 72 lat także składki emerytalnej (10,2 proc.). Zlikwidowano dodatkowe opłaty fiskalne obciążające pracujących emerytów. (...) Nie ma barier utrudniających ponowne zatrudnienie mimo otrzymywania emerytury (...)” [Walat, 2011]. Tego typu instrumenty przynoszą rezultaty. W Norwegii na emeryturę można przejść między 62 a 75 rokiem życia, a na rynku pracy obowiązuje całkowity zakaz dyskryminacji ze względu na wiek. W Szwecji wskaźnik zatrudnienia w grupie wiekowej 55-64 wynosi aż 70,3 procent, w Norwegii 69,3. W Polsce aktywność ekonomiczną w wieku okołoemerytalnym wykazuje tylko 31,6 procent osób [OECD, 2010].

Ciekawostką jest fakt, że Skandynawowie pracują dłużej nie dlatego, że muszą, ale dlatego, że chcą. Komisja Europejska oceniła skandynawskie systemy emerytalne jako finansowo stabilne i średnio zagrożone zmianami demograficznymi. We wszystkich krajach skandynawskich emerytury wypłacane są z kilku źródeł. W przypadku Szwecji świadczenia składają się z trzech podstawowych komponentów: emerytury dochodowej, składkowej i gwarantowanej. Emerytura gwarantowana (dla osób o najniższych dochodach i przerwach w okresach zatrudnienia) jest całkowicie finansowana przez państwo i w przypadku samotnej osoby urodzonej po 1938 roku wynosi 90 312 koron szwedzkich rocznie (około 42 tysięcy złotych) [Swedish Pensions Agency, 2012]. W Norwegii na świadczenia składa się emerytura podstawowa, dodatkowa oraz dodatek specjalny. W Finlandii emerytury wypłacane są z systemu państwowego i pracowniczego (na zasadzie komplementarności), a w Danii emerytura podstawowa uzupełniana jest przez dodatek emerytalny uzależniony od historii zarobków. Cechą wspólną świadczeń emerytalnych wypłacanych w krajach skandynawskich jest relatywnie wysoka stopa zastąpienia (około 71 procent dla Danii i około 68 procent dla Szwecji) [Komisja Europejska, 2006]. Statystyki pokazują, że aktywność seniorów w krajach skandynawskich (skłonność do zrzeszania się, dłuższy okres pracy zarobkowej) jest kwestią mentalności, systemu wartości uznawanego przez społeczeństwa północnoeuropejskie i nie wynika z konieczności (na przykład zagrożenia ubóstwem).

Podsumowanie

Model nordycki gwarantuje osobom starszym relatywnie wysoki standard życia i poczucie finansowego bezpieczeństwa. Powszechna akceptacja dla zorganizowanych form opieki oraz wdrażanie systemów standaryzacji i ewaluacji jakości usług sprawiają, że sektor opieki nad seniorami wciąż dynamicznie się rozwija. Średnia długość trwania życia w krajach skandynawskich jest wysoka, a wskaźniki aktywności zawodowej w wieku okołoemerytalnym należą do najwyższych w Europie. Mimo zadowalających statystyk i szeregu dobrych praktyk w dziedzinie „polityki starzenia się”, Europa Północna też zмага się ze zmianami demograficznymi i obawia o stabilność systemu w dalszej perspektywie czasowej. Rozbudowana opieka socjalna, typowa dla państw opiekuńczych, oskarżana bywa o demobilizujący wpływ na samodzielność, przedsiębiorczość i zapobiegliwość własnych obywateli. W europejskich mediach pojawiają się doniesienia o nadużyciach pracowników socjalnych, którzy w imię niesienia pomocy, działając zgodnie z prawem, wykazują się nadgorliwością i w efekcie ograniczają wolność jednostek. Z uwagi na rozbudowany system opieki publicznej, kraje skandynawskie zmagają się ze zjawiskiem „turystyki socjalnej” i przyjmują coraz więcej imigrantów. Ponieważ wiele świadczeń socjalnych bazuje na kryterium obywatelstwa i wymaga udokumentowania – w zależności od typu świadczenia – okresu dziesięciu, dwudziestu, a nawet czterdziestu lat zamieszkiwania na obszarze danego kraju, napływ imigrantów zwiększa poziom nierówności społecznych. Z drugiej jednak strony, kraje takie jak Szwecja upatrują w napływie imigrantów nadziei na odmłodzenie struktury demograficznej kraju i szansy na zasilenie rynku pracy. Podsumowując, trwająca od lat 80-tych debata na temat kondycji i przyszłości tradycyjnych *welfare states* nadal się toczy, a wydarzenia takie jak światowy kryzys ekonomiczny z 2008 roku sprawiają, że model nordycki „stoi na rozdrożu” [Huset Mandag Morgen, 2007: 9].

Literatura

- Alber, J., 1988, *Is there a crisis of the welfare state? Crossnational evidence from Europe, North America, and Japan*, „European Sociological Review”, nr 4 (3), 181-205.
- Aron, J., 2009, *Good Practices in Home Care Services in Denmark*, [w:] Salonen, K. (red.), *Home Care for Older People. Good Practices and Education in Six European Countries*, Turku University of Applied Sciences, Turku, 27-33.
- Edebalk, P. G., 2010, *Ways of Funding and Organising Elderly Care in Sweden*, [w:] Bengtsson, T. (red.), *Population Ageing – A Threat to the Welfare State?*, Demographic Research Monographs, Springer-Verlag, Berlin Heidelberg, 65-80.
- Ervasti, H., Fridberg, T., Hjerm, M., Kangas, O., Ringdal, K. (red.), 2008, *Nordic Social Attitudes in a European Perspective*, Edward Elgar, Cheltenham.
- Esping-Andersen, G., 1990, *The Three Worlds of Welfare Capitalism*, Polity, Cambridge.

- Esping-Andersen, G., 1996, *Welfare States in Transition: National Adaptations in Global Economies*, Sage Publications, Londyn, Thousand Oaks, New Delhi.
- European Foundation for the Improvement of Living and Working Conditions, 2004, *Health and Care in an Enlarged Europe*, Office for Official Publications of the European Communities, Luksemburg.
- Eurostat, 2007, *Internet usage in 2007 households and individuals*, dane dostępne na stronie internetowej http://epp.eurostat.ec.europa.eu/cache/ITY_OFFPUB/KS-QA-07023/EN/KS-QA-07-023-EN.PDF w dniu 02.03.2012
- Eurostat, 2008, *Expenditure on care for the elderly 2008 as % of GDP*, dane dostępne na stronie internetowej http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/index.php/Social_protection_statistics w dniu 29.02.2012
- Eurostat, 2009, *Life expectancy at birth, 1994 and 2009 (years)*, dane dostępne na stronie internetowej http://epp.eurostat.ec.europa.eu/statistics_explained/images/3/31/Life_expectancy_at_birth_1994_and_2009_years.png w dniu 08.03.2012
- Gerdes, A., 2008, *The Clash between Standardisation and Engagement*, "Journal of Communication, Information & Ethics in Society", nr 6 (1), 46-59.
- Hansen, S. T., Andersen, H. J., Bak, T., 2010, *Practical Evaluation of Robots for Elderly in Denmark: An Overview*, [w:] *Proceedings of the 5th ACM/IEEE International Conference on Human-Robot Interaction*, Association for Computing Machinery, Nowy Jork, 149-150.
- Huset Mandag Morgen, 2007, *What Lies Ahead for the Nordic Model? A discussion paper on the future of the Nordic welfare model in a global competition economy*, Nordic Council of Ministers, Kopenhaga.
- Jönsson, B., 2011, *När horisonten flyttar sig - att bli gammal i en ny tid*, Brombergs, Sztokholm, [cyt. w:] Walat, T., *Roboty po horyzont: Skandynawowie też będą pracować dłużej*, "Polityka" (artykuł dostępny na stronie internetowej <http://www.polityka.pl/swiat/analizy/1522005,2-skandynawowie-tez-beda-pracowac-dluzej.read>)
- Koivula, U. M., 2010, *System pomocy społecznej w Finlandii*, (ekspertyza dostępna na stronie internetowej <http://www.wrzos.org.pl/projekt1.18/download/EkspertyzaFinlandia.pdf>)
- Komisja Europejska, 2007, *Joint Report on Social Protection and Social Inclusion: Country Profiles*, SEC(2007) 272, Bruksela.
- Komisja Europejska, 2006, *Current and Prospective Theoretical Pension Replacement Rates*, Komitet Ochrony Socjalnej (raport dostępny na stronie internetowej http://ec.europa.eu/employment_social/social_protection/docs/isg_repl_rates_en.pdf)
- Ministry of Health and Social Services, 2008, *National Framework for High Quality Services for Older People*, Helsinki University Print, Helsinki.
- OECD, 2010, *OECD Factbook 2010: Economic, Environmental and Social Statistics*, OECD Publishing.
- Pierson, P., 1996, *The New Politics of the Welfare State*, "World Politics", nr 48 (2), Cambridge University Press, 143-179.
- Reubsaet, H. i in., 2009, *Explorations on Good Practices in Home Care in Six European Countries*, [w:] Salonen, K. (red.), *Home Care for Older People. Good Practices and Education in Six European Countries*, Turku University of Applied Sciences, Turku, 7-26.
- Socialstyrelsen, 2008, *Aldre – vard och omsorg år 2007*, Statistik, Socialtjänst.
- Swedish Pensions Agency, 2012, (dane dostępne na stronie internetowej: www.pensionsmyndigheten.se w dniu 02.03.2012)
- Walat, T., 2011, *Roboty po horyzont: Skandynawowie też będą pracować dłużej*, "Polityka" (artykuł dostępny na stronie internetowej <http://www.polityka.pl/swiat/analizy/1522005,2-skandynawowie-tez-beda-pracowac-dluzej.read>)
- Wóycicka, I. (red.), 2004, *Później na emeryturę? Niebieskie Księgi nr 16*, Instytut Badań nad Gospodarką Rynkową, Gdańsk.

Kaja Zapędowska-Kling

The Policy of Ageing in Scandinavian Countries – Good Practices

Abstract: The consequences of demographic changes and aging populations are experienced by the whole Europe. Recently, the majority of the European Union Member States have decided to raise the retirement age. In the light of the world economic crisis and the instability of the Eurozone, the Scandinavian countries remain a mainstay of stabilization and social dialogue. From the perspective of social policy, Scandinavia offers a collection of good practices. Financed by the state, extensive system of home care, services tailored to customers' individual needs, innovation and application of new technologies in social services sector, implementation of effective legislative instruments to encourage seniors' social and professional activity are only some of the features of the Nordic model of the policy of ageing.

Key words: welfare state, ageing population, elderly care, active ageing, good practices.